

# تدفین در ایران

## از آغاز استقرار تا سال ۵۰۰۰ پ.م

احمد چایچی امیرخیز

عضو هیأت علمی دانشکده میراث فرهنگی کشور

### چکیده:

این دوران با تدفین گودالی که ساده ترین نوع تدفین است، با استقرار موقت آغاز می شود. در دوران استقرار در روستاهای اولیه تدفین های زیرکف خانه ها دیده می شود تدفین های خمره ای مخصوص نوزادان، کودکان و جنین هاست و بیشتر در منطقه فلات مرکزی ایران دیده می شود. تدفین های صندوقه ای مخصوص تپه حاجی فیروز است و در هیچ کجای حاورمیانه نمونه های آن یافت نشده است. همچنین این تدفین ها نشان دهنده تدفین ثانویه در ایران هستند. مواردی دیگر از تدفین با توجه به شکل ظاهری دیده می شود که تابوت های خشتی گنج دره و گورهای خشتی نامنظم تپه زاغه از آن جمله است. وضع تدفین در ارتباط با جنس تغییری را نشان نمی دهد ولی در تدفین افراد نابالغ توجه ویژه ای دیده می شود. به طور کلی دفن اجساد در زیر و نزدیکی مناطق مسکونی از ویژگیهای این دوره است. طرز قرارگیری اجساد در آغاز استقرار بیشتر به حالت جمع شده است ولی در دوران روستائینی اولیه و روستائینی میانه حالت درازکش و گوناگون نیز دیده می شود. برای نخستین بار تقسیم بندی مواد و آثار قبور به صورت زیر ارائه می شود:

الف - تزئینات و زینت آلات شخصی ب - آثار و اشیای تدفین ج - هدایای قبور

آثار و اشیای تدفین نشان دهنده جنبه های عملکردی و آیینی در تدفین است در حالیکه هدایای قبور تنها جنبه آیینی دارند. تدفین ثانوی بسادگی در تپه حاجی فیروز قابل اثبات است. ناقص بودن استخوانهای اجساد در مکانهای دیگر احتمالاً ناشی از جنبه های ساختاری است. جنبه ها عملکردی در تدفین با استفاده از گل اخرا و شاید مواد معدنی دیگر شناخته می شوند. اشکال

استقرار در بعضی موارد سبب ضرورت‌های بخصوصی در تدفین می‌باشد. در این تحقیق برای اولین بار روش‌های مردم باستان‌شناسی برای اثبات جنبه‌های عملکردی در تدفین مورد استفاده قرار گرفته است.

## مقدمه

یکی از منابع مهم در پیش از تاریخ مطالعه قبور به منظور شناخت فرهنگ، اعتقادات و عملکردهای جوامع اولیه است. در تمام طول تاریخ بشری روش‌های تدفین نشان‌دهنده اعتقادات آیینی و فرهنگ معنوی انسان بوده است بنابراین یکی از مهمترین منابع برای دستیابی به جنبه‌های معنوی فرهنگ انسان در دوره آغاز استقرار، قبور و آثار مربوط به آن است. آثار این دوران که از تدفین‌های یافت شده از غار کمر بند شروع و تا استقرار کامل در روستاهای اولیه ادامه می‌یابد از چهارده مکان پیش از تاریخی در پنج منطقه ایران به شرح زیر گزارش شده است:

- ۱- منطقه شمال: غار کمر بند و هوتو
- ۲- منطقه فلات مرکزی: تپه سیلک، زاغه، سنگ چخماق و اسماعیل آباد
- ۳- منطقه غرب: تپه گنج دره، گوران و آسیاب
- ۴- منطقه جنوب غربی: تپه علی کش، چغامیش و چغاسفید
- ۵- منطقه شمال غربی: یانیق تپه و حاجی نیروز (شکل ۱)

محدوده زمانی مناطق مورد مطالعه بجز منطقه شمال بین ۸۰۰۰ تا ۵۰۰۰ سال پیش از میلاد است. در مقاله حاضر سعی شده است به گونه‌ای مختصر و موجز خوانندگان با آثار و ابعاد تدفین و نیز روش‌های مطالعه آن آشنا شوند.

## انواع تدفین

تدفین‌های این دوره را می‌توان از نظر شکل ظاهری و مصالح به کار برده شده به چندین نمونه تقسیم بندی کرد:

الف - تدفین گودالی: ساده‌ترین نوع تدفین است که بطور نامنظم در زمین کنده می‌شود و هیچ نوع مصالح معماری در آن کاربرد ندارد. قدیمی‌ترین نمونه‌های آن از غار کمر بند<sup>(۱)</sup> و هوتو<sup>(۲)</sup> یافت شده است. این نوع تدفین با استقرار موقت و فصلی سازگاری دارد.

- ب - تدفین های زیرکف: منظور تدفین هایی است که در طول فعالیت روستا در زیر مناطق مسکونی و یا غیرمسکونی کنده می شود. تدفین های زیرکف را می توان از نظر محوطه و سطح فوقانی به سه دسته تقسیم بندی نمود: ۱- تدفین زیرکف ساده
- ۲- تدفین زیرخشت فرش ۳- تدفین زیرکف محوطه مخصوص.
- تدفین زیرخشت فرش را تنها از سیلک ۱۱ می شناسیم<sup>(۳)</sup> و برای دسته آخر محوطه<sup>۱</sup> بخصوصی در ایران شناسایی نشده است.
- ج - تدفین های خمره ای: تدفین های خمره ای را در این دوره نباید با تدفین های خمره ای از نوعی که در دوران تاریخی مرسوم بوده اند اشتباه گرفت. در این دوران این نوع تدفین برای دفن نوزادان یا گروه نابالغین به کار برده شده است. این تدفین بیشتر در فلات مرکزی یافت شده است. تنها یک نمونه از این نوع تدفین در تپه حاجی فیروز در منطقه شمال غرب یافت شده است. در همین تپه در فاز A<sub>3</sub> در منطقه F<sub>12</sub> تدفین ۲ استخوانهای دو غیر بزرگسال در قسمت تحتانی یک خمره بزرگ ذخیره جایگذاری شده اند. این تدفین ثانوی و جمعی است و فاقد اشیاء و هدایای قبور است. کناره های شکسته این ظرف بصورت لبه هموار و صاف پرداخت شده است.<sup>(۴)</sup> احتمالاً در این نوع تدفین از خمره های شکسته و متروک بر حسب تصادف برای دفن کودکان استفاده شده است.
- د - تدفین صندوقه ای: این نوع تدفین مختص تپه حاجی فیروز می باشد و نمونه های آن در هیچ یک از مناطق پیش از تاریخی خاورمیانه یافت نشده است. این قبور در حقیقت استخوان دان هایی در داخل محوطه صندوقی شکل در خانه ها از مشخصه های فازهای A تا F تپه حاجی فیروز است. این تدفین ها ثانوی و به صورت جمعی می باشد. این صندوقه ها به صورت محصور بین دیواره ها و همیشه در منتهی الیه غرب اطاق های نشیمن جای داشته اند و معمولاً در گوشه سمت جنوب غربی ساختمان بودند. در بعضی موارد این صندوقه ها حاوی دو یا چند لایه استخوان هستند و در نهایت توسط خاک تمیز مهر و موم شده اند.<sup>(۵)</sup>
- ه - تابوت خشتی: توصیفی است که از طرف حفار گنج دره به یک قبر مجتمع داده شده است. در لایه D این تپه یک تابوت خشتی یافت شد که شامل اجساد درازکش

یک نوجوان، یک کودک و یک بزرگسال می باشد. این تابوت خشتی از یک نوع سقف گلی پوشیده شده و اجساد روی یک لایه ضخیم از ماده پودر مانند خاکستری بودند. (۶)

و - متفرقه: منظور تدفین های نادری است که در این تقسیم بندی قرار نمی گیرند و حالت ویژه احتمالاً یک لایه و یک طبقه اند. تنها نمونه قابل ذکر مربوط به قبور دارای توده های نامنظم خشتی است که از ترانشه GX تپه زاغه گزارش شده است. (۷)

### وضع تدفین در ارتباط با سن و جنس

در رابطه با جنسیت الگوهای رفتاری فراگیری دیده نمی شود. اما در رابطه با سن بخصوص برای گروه نابالغان در ایران الگوهای رفتاری مشابهی دیده می شود. توجه ویژه در دفن گروه نوزادان و نابالغان در ایران دیده می شود. تدفین های خمره ای در این دوره مختص نابالغان است. دفن نوزادان در زیرکف مناطق مسکونی و احتمالاً سرپوشیده از ویژگی های این دوره است.

### طرز قرارگیری اجساد از آغاز تا ۵۰۰ پ. م

اکثر تدفین های این دوره به صورت جمع شده است. ولی در اواخر این دوره یعنی استقرار کامل در روستاها حالت درازکش و حالت های دیگر رواج می یابد. برای طرز قرارگیری اجساد عوامل مختلفی مثل آیین، محیطی و بیرونی و ضرورت های ویژه و الگوهای استقراری می توان تصور کرد. این حالات به شرح زیر است:

۱- درازکش: در گنج دره طبقه D، (۸) چفاسفید (۹) و علی کش (۱۰) جمع شده: در اکثر مکانهای مورد مطالعه

الف - بر پهلو راست تدفین: در حاجی فیروز (۱۱)، در تپه سیلک (۱۲) در هر دو پهلو راست و چپ، در اسماعیل آباد (۱۳) بر روی هر دو پهلو و دستها روی سینه انجام گرفته است.

ب - تدفین بر روی پهلو چپ: بجز مکانهایی که بر روی هر دو پهلو دفن صورت گرفته است در تپه علی کش فاز محمد جعفر (۱۴) همگی پنج تدفین اولیه یافت شده بر

روی پهلوی چپ روبروی غرب قرار داشتند جهات تمامی آنها شمالی جنوبی با سر به طرف جنوب بود.

۳- دفن اجساد به حالت نشسته: این حالت تنها در تپه علی‌کش مرحله علی‌کش دیده شده است. در این فاز بزرگسالان بطور نشسته و کاملاً جمع شده به خاک سپرده شده بودند. در رو و زیر چهار تن از آنان اثراتی از نوعی خصیر وجود دارد و به عبارت دیگر احتمال دارد که افراد قبل از دفن کاملاً جمع شده و در خصیر دوخته و یا طومار می شدند. <sup>(۱۵)</sup>

### تزینات شخصی، اشیاء و هدایای قبور

آثاری که از قبور به دست می آید بنا به سلیقه های مختلف تقسیم بندی می شود. در تقسیم بندی جدیدی که ارائه می شود عملکرد اشیاء و همچنین جنبه های آیینی و ساختاری و آثار زمینه ای در مجموعه استقرار مد نظر بوده است:

الف - تزینات و زینت آلات شخصی      ب - آثار و اشیای تدفین

ج - هدایای قبور

الف - تزینات و زینت آلات شخصی:

وسایل و تزینات شخصی به اشیایی گفته می شود که دارای ارزش بسیار بوده و تصور می شود در طول زندگی شخص همراه او بوده و سپس همراه جسد دفن می شده است. علت این امر شاید جهت حفظ برتری شخص در حیات دیگر و یا منع استفاده این اشیاء برای بازماندگان باشد. این تزینات از نظر جنس، اندازه، شکل و گسترش مکانی، نحوه استفاده و عملکرد در مکانهای مختلف قابل مطالعه و بررسی است. این تزینات در چهار گروه عمده قابل طبقه بندی است:

۱- مهره ها      ۲- آویزها      ۳- دست بندها      ۴- زینت آلات سر

بیشترین و فراوانترین اشیای یافت شده در قبور مهره ها هستند. آویزها در مرتبه دوم قرار دارند. دو گروه آخری بسیار نادر و کمیاب هستند و یا مستقیماً در قبور به دست نیامده اند. بیشترین بررسی ها تاکنون بر روی مهره ها انجام شده است.

ب - آثار و اشیای تدفین :

منظور آثاری است که جهت انجام امور تدفین به کار می رود اعم از اینکه در داخل قبور قرار داده شوند یا آثاری باشند که جهت امور آیینی که کیفیت آن برای ما صریحاً روشن نیست استفاده شده باشند . تعدادی از این اشیا و آثار که تاکنون مشخص شده اند به شرح زیراند :

۱- آثار اجاق : که در نزدیکی تدفین ها دیده می شوند . هنوز هیچ هدایای سوخته و اجاق که مربوط به تدفین باشد مشخص نشده است . یک نمونه از این اجاق ها در نزدیکی تدفین یافت شده از طبقه X اسماعیل آباد قرار دارد . این اجاق که به صورت یک نواخت همراه با کف به شدت سوخته است توسط خشت های پخته شده روی کف سوخته قرار گرفته است.<sup>(۱۶)</sup>

۲- سنگهای تراشیده و صیقلی به اشکال مهندسی : این سنگها در مناطق مختلف داخل و نزدیک قبور یافت می شوند هیچ نوع عملکردی تاکنون برای این سنگها تصور نشده است . احتمالاً وجود این سنگها جنبه آیینی دارد . در حفاری های اولیه در تپه زاغه چند نمونه از این سنگها در کنار تدفین یافت شدند که کاملاً صیقلی و حجاری شده بودند.<sup>(۱۷)</sup> یک گلوله سنگی مدور که در وسط دارای شیار است در کنار زانوی چپ تدفین ۲۶ و همینطور یک سنگ صیقلی بیضی شکل در کنار شانه راست تدفین ۲۸ در فاز علی کش تپه علی کش یافت شدند.<sup>(۱۸)</sup> در تپه سبز در فاز بیات در محدوده آغاز شهرنشینی در فازهای شماره ۳ و ۲ سنگهای نامتقارن بزرگ در هر کدام دو عدد در کنار و پشت اجساد به منظور بالا بردن ایستایی استفاده گردیده اند .<sup>(۱۹)</sup> در تپه حاجی فیروز در زیر استخوانهای تدفین ۳ در منطقه F<sub>۱۱</sub> تعدادی ابزار سنگی و هم چنین یک گلوله سنگی یافت شد .<sup>(۲۰)</sup>

۳- نشانه های گل اخرا : علاوه بر آثار گل اخرا که بر روی اسکلتها دیده می شود اثوات گل اخرا در نزدیکی قبرها نیز دیده شده است . در کنار تدفین ۸ در فاز محمد جعفر تپه علی کش که متعلق به یک مرد جوان است لکه ای از گل اخرا وجود دارد که احتمال وجود هدایای فاسد شدنی را مطرح می کند.<sup>(۲۱)</sup> در داخل بزرگ سابهها نیز نشانه های گل اخرا یافت می شود .

۴- آثار آسفالت یا قیر طبیعی: تنها در تپه علی‌کش در این دوره این آثار یافت شده است. در فاز محمد جعفر در نزدیکی کمرا اسکلت شماره ۹ بقایای یک سبد آغشته به قیر یافت شد.<sup>(۲۲)</sup>

۵- آثار کفن از حصیر، پارچه و پوست: بعلت عدم دوام مواد نامبرده آثار چندانی به دست نمی‌آید. اما از تمام موارد نمونه‌هایی وجود دارد. نشانه‌هایی از اثرنی یا نوعی حصیر در اطراف حداقل چهار تدفین جمع شده و نشسته‌فاز علی‌کش پیدا شد. به نظر حقار زاغه اسکلت شماره ۲۰ متعلق به کودکی حدوداً سه ساله بوده است که قبل از دفن در پوششی از پوست حیوان پیچیده شده بود.<sup>(۲۳)</sup> در آخرین فصل حفاری در گنج دره یک تدفین بزرگسال به دست آمد که اثراتی از پارچه یا کفن داشت که احتمالاً جسد را در آن می‌پوشاندند.<sup>(۲۴)</sup>

۶- بزک‌سابها یا هاون‌هایی با اثرات رنگ: بزک‌سابها در بیشتر موارد جزء هدایا طبقه‌بندی شده‌اند ولی در اصل جزو اشیای تدفین هستند یعنی اشیایی که در جریان تدفین مورد استفاده بوده‌اند اعم از اینکه در داخل قبور گذاشته شوند یا اینکه در محوطه‌هایی خارج از قبور یافت شوند. در تپه زاغه چند نمونه از این بزک‌سابهای سنگی از جنسهای مختلف به دست آمد که در داخل آنها آثار لاجورد و گل اخرای قرمز وجود داشت.<sup>(۲۵)</sup> از طبقات میانی غار کمر بند دو هاون به دست آمد که دارای آثاری از گل اخرا بودند.<sup>(۲۶)</sup> از تپه سیلک نیز تعدادی هاون یا بزک‌ساب به رنگهای خاکستری و سیاه از جنس سنگ و همچنین سفال به دست آمده است.<sup>(۲۷)</sup> در تپه علی‌کش یک نمونه بزک‌ساب با اثراتی از گل اخرا از فازهای محمد جعفر یا علی‌کش یافت شده است.<sup>(۲۸)</sup>

#### ج - هدایای قبور:

این هدایا برای استفاده شخص در گذشته در حیات دیگر و یا جهت حفظ برتری وی بوده است و یا قرار دادن هدایا به منظور جلب رضایت ارواح و دفع شر و یا اعتقادات ناشناخته دیگری بوده است. بهر حال جنبه آیینی قرار دادن این هدایا کاملاً محرز است. بیشترین بررسی‌ها تاکنون در مورد هدایای قبور صورت گرفته

است. این هدایا عبارتند از:

- ۱- هدایای فاسد شدنی
- ۲- ابزار استخوانی
- ۳- سفال منقوش
- ۴- سفال غیر منقوش
- ۵- یافته‌های کوچک (دوک، مخروط گلی، مهر مسطح)
- ۶- مصنوعات سنگی

### تدفین‌های اولیه و ثانویه

تدفین اولیه به تدفین عادی گفته می‌شود که جسد پس از مرگ در داخل قبر قرار داده شده باشد و محل قبر با قرارگیری جسد تغییری نکرده و از اعضا و مفصل‌های بدن چیزی کسر نشده باشد. تدفین اولیه دارای رواج کامل و از نظر نسبت در تمام طول تاریخ بشری اکثریت کامل داشته است. تدفین ثانویه یکی از پیچیده‌ترین و مشکل‌ترین مباحث مربوط به تدفین در پیش از تاریخ است و به‌طور خلاصه به تدفینی گفته می‌شود که جسد قبل از قرار داده شدن در داخل گور قبلاً در محوطه دیگری از گوشت و بافت بدنی حداقل بطور جزئی پاک شده باشد. مهمترین مدرک اثبات شده تدفین ثانوی از تپه پیش از تاریخی چاتال‌هویوک از آسیای صغیر به دست آمده است. با اینکه تدفین ثانوی از تپه‌های گنج‌دره<sup>(۳۱)</sup> و گوران<sup>(۳۲)</sup> و علی‌کش<sup>(۳۱)</sup> و... گزارش شده است ولی فقدان بعضی قطعات استخوانها می‌تواند ناشی از عوامل متعددی باشد. تدفین ثانوی را بطور مسلم از تپه حاجی فیروز می‌شناسیم. در خارج از ایران یک تدفین گل‌اخرای قرمز از طبقه VII چاتال‌هویوک مانند تل روماد و جریکو تکه‌های بزرگی از صدف در کاسه چشمان جسد داشت.<sup>(۳۲)</sup> بنابراین تدفین ثانویه یک سنت غربی با سابقه طولانی است. عوامل موجود در تدفین‌های صندوقه‌ای حاجی فیروز که وجود تدفین ثانوی را محقق می‌سازد عبارتند از:

- الف - طرز قرارگیری استخوانها
- ب - فقدان بعضی اعضا و یا قسمتهای
- ج - میزان تراکم و انباشتگی استخوانها و مقدار ناچیز
- د - وضع محل قرارگیری اجساد از نظر استحکام و
- خاک مابین آنها
- همچنین بسته شدن و مهر و موم شدن صندوقه‌ها یا خاک تمیز.



### جنبه‌هایی آیین تدفین

در مواردی که ذکر شد مانند تدفین ثانوی و قرار دادن هدایا در گور جنبه‌های آیینی محرز و مشخص است. اما علاوه بر بافته‌های محدود باستان‌شناسی روشهای دیگری نیز وجود دارند که یکی از آنها مردم باستان‌شناسی<sup>(۳۳)</sup> است. مطالعات محققان نشان می‌دهد که شباهت‌هایی درباره طرز تلقی انسانها نسبت به مرگ و زندگی و آیین‌های آن در جوامع ابتدایی وجود دارد و این شباهت‌ها گسترده و به دور از زمان و مکان مشخص می‌باشد با مقایسه و تطبیق این آیین‌ها با یافته‌های باستان‌شناسی بسیاری از زوایای تاریک آیین‌های پیش از تاریخ روشن خواهد گردید.

### جنبه‌های عملکردی در تدفین

شواهد و دلایل گوناگون و همچنین مطالعات مردم باستان‌شناسی نشان می‌دهد که کاربرد بعضی مواد در تدفین‌های این دوره دارای جنبه‌های عملکردی بوده است. مهمترین این مواد گل اخرای قرمز است که در اصل به منظور حفظ و نگهداری اجساد و اقدامات بهداشتی به کار می‌رفته است. در اکثر مکانهای پیش از تاریخی این دوره گل اخرای قرمز به کار رفته است. نتایج آماری نشان می‌دهد که بیش از ۳۶/۶ درصد کل قبور مطالعه شده در چهارده مکان پیش از تاریخی مربوط به دوره‌های متفاوت زمانی تا ۵۰۰۰ پ.م دارای آثار گل اخرای قرمز می‌باشد و همین امر یکی از دلایل نشان‌دهنده عملکردی بودن گل اخراست. (شکل ۲)

در مناطق مختلف روستایی ایران هنوز کم و بیش آثاری از استفاده از گل اخرای قرمز و دیگر مواد معدنی رنگی دیده می‌شود که دارای کاربردهای گوناگونی است. یکی از عملکردهای این مواد دور کردن حشرات و جوندگان و دیگر حیوانات موذی است. در روستای زراندین علیا در منطقه چهاردانگه شهرستان نکا در مازندران استفاده از دو نوع گل اخرای قهوه‌ای و قرمز و رنگهای معدنی سفید و کرم به صورت همزمان دیده می‌شود. (اشکال ۳ تا ۵) از سایر مناطق ایران مانند منطقه طالش<sup>(۳۴)</sup> کاربرد آنها گزارش شده است. به علت اینکه این مواد هم‌رنگ خاک و رسوبات آن هستند آثار کمتری در حفاری‌ها یافت می‌شود با اینحال گزارشهایی موجود است.

در تپه حاجی فیروز تمام دیواره های درون صندوقه ۱ در  $F_{10}$  تدفین آغشته به یک لایه نازک اندود سفید عالی بوده است. نشانه هایی از رنگدانه های سیاه روی سطح اندود سفید احتمالاً یک تزئین جناغی را تشکیل می داده اند. در گنج دره یک گور جمعی به صورت تابوت خشتی به دست آمد که اجساد بر روی یک لایه ضخیم از ماده پودر مانند خاکستری قرار گرفته بود. (۳۵)

در تپه زاغه تعدادی بزک ساب درون قبور به دست آمده که بقایای رنگ آبی لاجورد درون آن مشهود بوده است. احتمالاً از این رنگ در تدفین استفاده شده است.

### جنبه های ساختاری تدفین

منظور پدیده هایی است که در اثر خاصیت مواد و ذرات تشکیل دهنده اجسام حاصل می شود. خاصیت های فیزیکی و شیمیایی اجسام سبب ایجاد حالاتی می شود که ما نباید آنرا در جنبه های دیگر داخل کنیم. این مساله مربوط به عدم پایداری یا پایدار بودن مواد است. به عنوان مثال قرمز شدن استخوانهای اجساد در اثر تجزیه گوشت و بافت اجساد و نفوذ گل اخرای قرمز که پایدار است ایجاد می شود بنابراین این پدیده را نباید با تدفین ثانوی یعنی رنگ کردن و نقاشی استخوانها اشتباه گرفت.

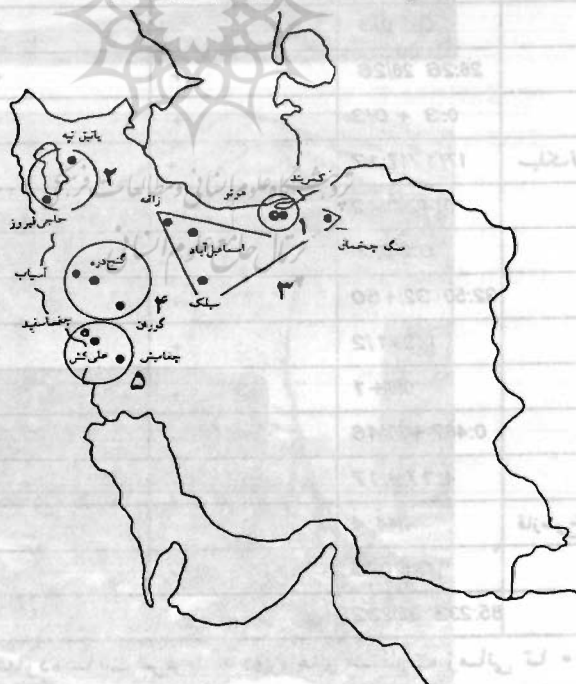
### بحث و نتیجه

انواع تدفین در دوره های زمانی مختلف با بافت و ساختمان استقرار هماهنگی دارد. ساده ترین نوع، تدفین گودالی است که از قدیمی ترین زمانها دیده می شود. تدفین های صندوقه ای و نامنظم خشتی و تابوت خشتی تدفین هایی هستند که محلی بودن فرهنگ به خاک سپاری پیش از تاریخ در ایران را مورد تأکید قرار می دهند. تدفین های زیرکف در دوران استقرار دائم گسترش می یابند و اگر محوطه بخصوصی را در داخل روستاها فرض نماییم می توانیم وجود نوعی قبرستان ساده را در درون روستاها تصور کنیم. بر اساس اطلاعات موجود هیچ تمایزی در تدفین بین زنان و مردان دیده نمی شود. طرز قرارگیری اجساد در اثر عوامل مختلفی است و اکثر آن به

صورت جمع شده می باشد. در دفن اجساد نوزادان به عنوان جزئی از اعضاء یک خانواده توجه ویژه ای شده است. مسکن نوزادین علی‌کامره گل اخرای قرمز و تیره ای در کنار بطور بسیار ساده آنچه سبب به وجود آمدن آیین و رسوم تدفین می شود، وجود روابط بین انسانها و پدیده مرگ می باشد. درجات احترام و ترس در نیازهای متفاوت منعکس است. بنابراین در تدفین مردگان همواره تقابلی دو جریان وجود داشته است. از یک طرف آیین پرستش مردگان و از طرف دیگر ترس از ارواح و شیاطین. وجود اشیا و هدایای تدفین نشانگر اعتقاد به زندگی پس از مرگ یا نوعی حیات اخروی و معاد می باشد که همواره در زندگی بشر این دوره وجود داشته است.

مهمترین جنبه عملکردی در تدفین مربوط به کاربرد گل اخرای قرمز است. شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد که از مواد رنگی معدنی دیگری نیز در تدفین استفاده شده است. آنچه که استفاده از مدارک مردم باستان شناسی را میسر می‌سازد این نکته است که بعضی پدیده‌های عملکردی و آیینی مستقل از زمان و مکان خاصی است. یعنی در تمام مکانها و زمانهای مختلف نمونه‌های مشابه آن دیده می‌شود. احتمالاً آداب و رسوم متداول در جوامع اولیه دارای جنبه‌های عملکردی بوده و پس از مدت زمانی طولانی آن جنبه‌ها فراموش شده یا تغییر شکل یافته و به عنوان یک سنت صرف در طول تاریخ تکرار شده است.

شکل ۱ نقشه مناطق پنج گانه و مکان‌های پیش از تاریخی مورد مطالعه



(شکل ۲)

ردیف	مکان‌ها	گل اخرا در کل	گل اخرا در تدفین	گل اخرا در معماری	نسبت به کل تدفین	ملاحظات
			تدفین بزرگسالان			یا در آثار دیگر
۱	کمر بند	-	+	+	1:9 1/9	
۲	هوتو	-	-	-	0:3 0/3	
۳	زافه	+	+	+	26:26 26/26	
۴	اسماعیل آباد	-	-	+	0:3 + 0/3	
۵	سیلک	+	+	+	17/17 17:17	سیلک لو الخراسان
۶	سنگ چنخاق	-	-	+	0:42 0/42	
۷	یانق تپه	-	-	+	0:2 0/2	
۸	حاجی فیروز	-	+	+	32:50 32/+50	
۹	آسیاب	-	+	+	1:2 + 1/2	
۱۰	گوران	-	-	+	0:6 + 1	
۱۱	گنج دره	-	-	-	0:46? + ?0/46	
۱۲	علی کش	-	+	-	4:17 4/17	
۱۳	چغاسفید	+	+	-	4/44:4	فاز سرخ و سفید
۱۴	چغابیش	-	-	-	0:5 0?5	
نسبت در مجموع						
		85:232 85/232				

۳۶/۶ درصد کل قبور مطالعه شده در چهارده سایت مربوط به دوره های متفاوت زمانی تا ۵۰۰۰ دارای اثرات گل اخرا می باشد.

شکل ۳ - روستای زران‌دین علیا کاربرد گل اخرا ی قرمز و قهوه ای و رنگهای معدنی سفید و کرم

